

ZUIDELIJKE KEIZERLIBEL (*ANAX PARTHENOPE*) IN LIMBURG

Gijs Kurstjens, ecologisch adviesbureau, Col. Ekmanstraat 15, 6573 BM Beek-Ubbergen

Op de Belgisch-Nederlandse grens bij Kessenich en Thorn is door een grote groep natuurbesteders op 7 juni 2000 een Zuidelijke keizerlibel waargenomen. Omdat het een bijzonder zeldzame soort betreft, is in dit artikel beknopt enige ecologische informatie over deze soort in West-Europa op een rij gezet.

DE WAARNEMING

Op 7 juni 2000 is een goed uitgekleurd mannelijk exemplaar van de Zuidelijke keizerlibel jagend gezien boven een ruig bloemrijk grasland langs de Itterbeek in het natuurgebied Vijverbroek bij Kessenich op circa 75 m van de grens tussen België en Nederland. De libel is door circa twintig personen van dichtbij vliegend waargenomen (minimumafstand circa 2 m). De libel viel op door zijn helder blauwe zadel op zijn tweede en deels derde segment van zijn achterlijf in combinatie met een gele streep aan de basis van segment 2. Het borststuk en de rest van het achterlijf waren blauwviolet tot bruin. Dit laatste vormt een belangrijk onderscheidend kenmerk van de Zadellibell (*Hemianax ephippiger*), een treklibel uit Afrika die in sommige jaren een invasie-achtig voorkomen heeft tot ver in Noord-Europa en recent ook in Nederland is gezien. Verwarring met de algemeen voorkomende Grote keizerlibel (*Anax*

imperator) is uitgesloten omdat deze soort het typische blauwe zadel mist.

De hierboven beschreven waarneming, die uitzonderlijk vroeg is voor Nederland, houdt waarschijnlijk verband met de zeer warme en droge periode van eind april tot half mei gedurende het voorjaar van 2000. In het noordoosten van Polen waar eveneens sprake was van een uitzonderlijk warm en droog voorjaar in 2000, heeft de auteur reeds op 28 mei meerdere exemplaren gezien boven een groot met riet omzoomd meer.

RECENTE TOENAME WAARNEMINGEN IN WEST-EUROPA

Van oorsprong behoren de landen rondom de Middellandse Zee tot het areaal van deze soort waarbij de noordgrens via Midden-Frankrijk en Zuid-Polen loopt met een opmerkelijk voorkomen in de Duitse deelstaat Brandenburg en aangrenzend Polen (Mazurische merengebied). In Nederland zijn afge-

zien van een observatie uit 1938 (vangst bij Eygelshoven) vier waarnemingen verricht in de jaren negentig: één bij Winterswijk in 1994 (VAN TOL, 1995), één bij Maarn in 1997 en zowel in 1998 als 1999 in de ENCI-groeve bij Maastricht. Daarnaast wordt melding gemaakt van diverse (nog ongecontroleerde) waarnemingen elders in het land (GOUDSMITS & KETELAAR *in prep.*). De vindplaatsen betreffen een voormalige zandafgraving, een mergelgroeve en een voedselrijk ven. In België is de soort sinds de 19^e eeuw voor het eerst weer gezien in de warme zomers van 1983 en 1984 (acht geïsoleerde individuen) (LERNER, 1984). In de jaren 90 zijn incidenteel Zuidelijke keizerlibellen geobserveerd terwijl in juni 2000 op twee locaties in de Viroin-vallei patrouillerende Zuidelijke keizerlibellen zijn gemeld.

Tussen 1996 en 1997 zijn de eerste (minstens 23) waarnemingen gedaan van deze soort in Engeland. In het uiterste zuidwesten (Cornwall) is zelfs succesvolle voortplanting geconstateerd die teruggaat op de eileg van vijfjes in 1997 of 1998 (afhankelijk van de snelheid van larvale ontwikkeling) (JONES, 2000).

LEEFGEBIEDEN: STRAKS OOK IN NEDERLAND?

De Zuidelijke Keizerlibel is een uitstekende vlieger die nieuwe gebieden over grote afstanden kan koloniseren. Het voortplantingsbiotoop in Zuid-Europa is zeer divers en omvat rijstvelden, zwak stromend water en kleine afgravingen. In Noord-Europa is de soort vrijwel uitsluitend gemeld van grote vijvers en meren met een rijke oevervegetatie (riet en moerasplanten). Mogelijk houdt dit verband met concurrentie door Grote keizerlibellen die in Noord-Europa uiteenlopende waterbiotopen bewonen. Gezien de ontwikkelingen elders in West-Europa is het zeker niet uit te sluiten dat deze prachtige soort in de nabije toekomst op meer plaatsen in Nederland gaat verschijnen en zich

FIGUUR 1
Zuidelijke keizerlibel, ENCI-groeve Maastricht (foto: M. van der Weide).

zelfs gaat voortplanten. Afgravingen (in het Maasdal) en Maasplassen met een goed ontwikkelde oevervegetatie behoren daarbij zeker tot de betere potentiële biotopen. Het verschijnen van de Zuidelijke Keizerlibel past in de opmars van andere zuidelijke ongewervelden in Nederland zoals Sikkelsprinkhaan (*Phaneroptera falcata*) (HERMANS *et al.*, 2000), Zuidelijke spitskop (*Conocephalus discolor*) (KLEUKERS *et al.*, 1996) en Wespenspin (*Argiope bruennichi*) (VAN DER LINDEN, 2000). Deze toename houdt vrijwel zeker verband met het geleidelijk warmer wordende klimaat in de jaren negentig.

DANKWOORD

Vincent Kalkman van het EIS-Nederland wordt hartelijk bedankt voor het verstrekken van de (voorlopige) soorttekst van de Zuidelijke Keizerlibel van het binnenkort te verschijnen standaardwerk over de Libellen van Nederland.

SUMMARY

LESSER EMPEROR (ANAX PARTHENOPE) FOUND IN LIMBURG

On 7 June 2000, a Lesser Emperor (*Anax parthenope*) was observed in a brook valley near the Belgian-Dutch border at Kessenich-Thorn. This was the sixth observation of this rare dragonfly species recorded in the Netherlands. The occurrence of the specimen may have been due to the period of unusually hot weather from the end of April to mid-May. This observation fits into a pattern of increasing numbers in western Europe during the 1990s, when the species was also found in England and Belgium. In view of the current climate changes, the species might be expected to start breeding in the Netherlands in the near future, as has also been found for other southern insect and spider species.

LITERATUUR

- JONES, S.P., 2000. First proof of successful breeding by the Lesser Emperor *Anax parthenope* (Selys) in Britain. J. Br. Dragonfly Society 16 (1): 20-23.
- GOUDSMITS, K. & R. KETELAAR in prep. Zuidelijke keizerlibel. Soorttekst t.b.v. Libellen van Nederland. Nederlandse Fauna 4.
- HERMANS, J., F. WILLEMSE, D. GROENENDIJK & U. KRÜNER, 2000. De opmars van de Sikkelsprinkhaan in Limburg *Phaneroptera falcata* (Poda 1761) (Orthoptera, Ensifera, Tettigoniidae). Natuurhistorisch Maandblad 89 (4): 67-72.
- KLEUKERS, R.M.J.C., K. DECLEER, E.C.M. HAES, P. KOLSHORN & B. THOMAS, 1996. The recent expansion of *Conocephalus discolor* (Thunberg) (Orthoptera: Tettigoniidae) in western Europe. Entomologists Gazette 47: 37-49.
- LERNER, S., 1984. Tweede waarneming voor België van de Zuidelijke Keizerlibel (*Anax parthenope*) te Zemst-Laarin Brabant. Gomphus 1 (1): 8-9.
- LINDEN, J. VAN DER, 2000. De opmars van de wespenspin *Argiope bruennichi* in Nederland (Araneae: araneidae). Nederlandse Faunistische Mededelingen II: 45-53.
- TOL, J. VAN, 1995. Een waarneming van *Anax parthenope* in Nederland. Contactblad Nederlandse Libellen Onderzoekers 23: 4-5.

BOEKBESPREKING

VELDGIDS NEDERLANDSE FLORA

EGGELTE, H.C., 2000. Stichting Uitgeverij KNNV, Utrecht. 424 pagina's, ongeveer 1800 illustraties. ISBN 90.5011.135.1. Prijs f 69,50.

Een nieuwe flora voor Nederlandse planten? Het antwoord luidt: ja, en wel volgens een voor Nederland niet gebruikelijke opzet. Voor wie veelvuldig de bekende flora's gebruikt, is dit even wennen. Voor wie net is begonnen met het determineren van planten schijnt deze nieuwe veldgids een verademing te zijn. Althans volgens de inleidende hoofdstukken: de sleutels van andere flora's worden te lastig genoemd en plaatjesflora's zijn geen goed alternatief. In de veldgids wordt daarom een alternatieve determinatiesleutel gepresenteerd. De schrijver hoopt hiermee te bereiken dat beginners sneller resultaat boeken. Gevorderden zouden beter inzicht krijgen in de verschillen tussen soorten.

Het determinatiesysteem is opgebouwd uit drie soorten sleutels die achtereenvolgend worden doorlopen, namelijk een hoofdsleutel, 14 groeps-sleutels en 54 familiesleutels. De hoofdsleutel verdeelt de flora in enkele gemakkelijk te herkennen groepen, de groepsleutels leiden tot de families. Allereerst moet de eerste kolom van de sleutel worden doorgelopen, net zo lang een in deze kolom genoemd kenmerk op de te determineren plantensoort van toepassing is. Vervolgens wordt een tweede en soms derde, veel kortere, kolom op dezelfde manier doorlopen. Op deze manier wordt de familie-, groepsleutel of soort gevonden. Op zich een handig systeem. Een voor-

deel is dat sneller kan worden teruggevonden waar de sleutel zich vertakt naar twee verschillende soorten. Ook hoeft niet eerst het geslacht te worden bepaald, deze tussenstap is namelijk weggelaten. In veel gevallen kan de soort sneller gevonden worden, maar zeker bij de grotere families kan de determinatieroute toch nog aardig oplopen. Een voorbeeld is Klein kruiskruid, waarbij het aantal genomen stappen (binnen de familiesleutel) nauwelijks verschilt met dat in de Heukels. Bovendien is nog enig zoekwerk vereist omdat de verwijzing in de hoofdingel van de familiesleutel verkeerd is opgenomen. In de groepsleutels zijn ook soorten opgenomen. Dit is gedaan als de soort behoort tot een familie met minder dan vijf soorten of als ze een kenmerk bezit waarmee ze direct op soort is te determineren. Zo is Wolfspoot in twee hoofdsleutels en

twee keer in de familiesleutel terug te vinden.

Het boek bevat een duidelijke handleiding. Dit is zeker noodzakelijk; niet veel mensen zullen dit systeem gewend zijn, bovendien worden verschillende lettertypen gebruikt om het belang van een determinatiekenmerk aan te geven. De opgenomen termenlijst is uitgebreid, maar bevat helaas geen tekeningen.

In de veldgids staan alle in Nederland in het

wild voorkomende planten vermeld. Daarnaast zijn ook verwilderde planten opgenomen, waarbij de criteria ruimer zijn toegepast dan in de flora van Heukels. De meeste illustraties zijn van de hand van Dagny Tande Lid, de illustratrice van de Noorse flora van Lid. De meeste illustraties zijn duidelijk, toch zitten er ook veel onduidelijke illustraties bij. Een voorbeeld is Kleine leeuwklauw. Een tekening van Grote leeuwklauw is niet opgenomen, terwijl een gedetailleerde afbeelding van beide soorten de determinatie zeker kan verduidelijken. Daarnaast is de keuze voor de opgenomen tekeningen in sommige gevallen vreemd. Sommige algemene soorten ontbreken, terwijl weinig voorkomende adventieven en zeer